

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1994

6

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1995, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag:

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0510-X

PALEO-AKTUEEL

6

redactie

Mette Bierma

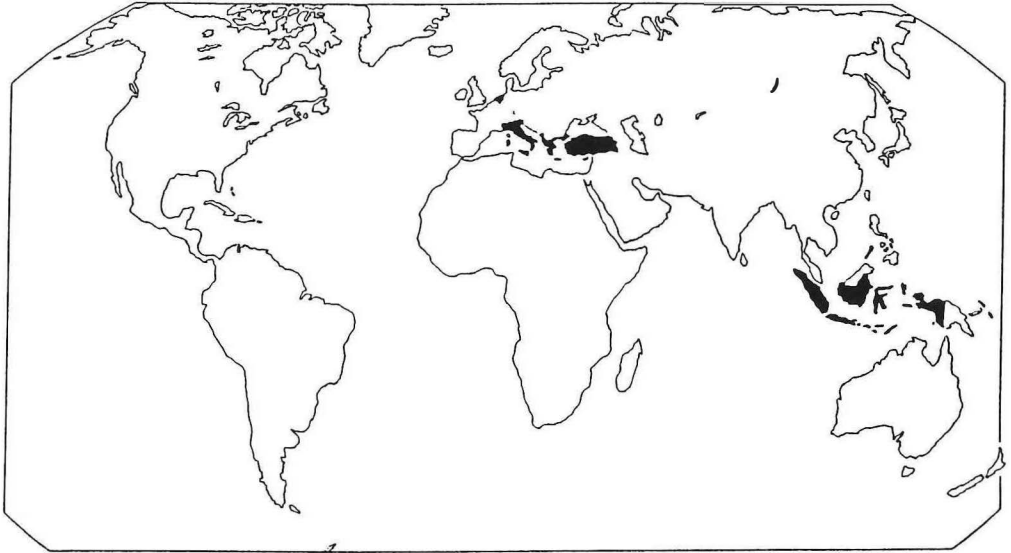
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

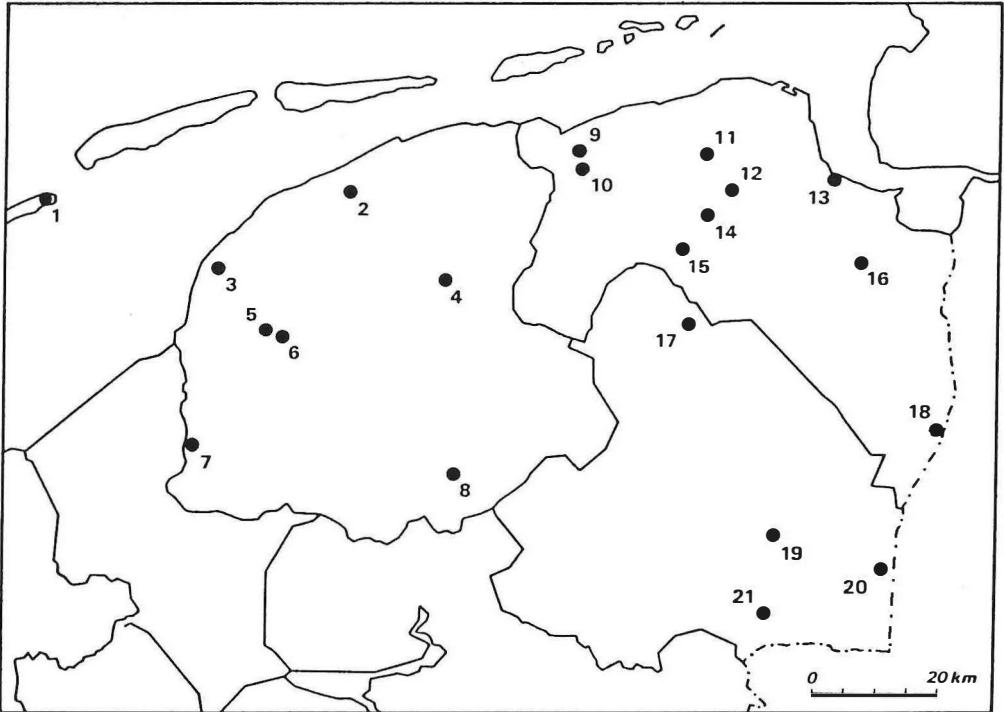
Groningen, 1995

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland en Turkije

In deze aflevering uit Noord-Nederland

1. Oost-Vlieland;
2. Hallum;
3. Wijnaldum;
4. Suameer;
5. Wommels;
6. Oosterend;
7. Hindeloopen;
8. Oldeholtwolde;
9. Ulrum;
10. Houwerzijl;
11. Toornwerd;
12. Lellens;
13. Heveskes;
14. Thesinge;
15. Groningen;
16. Midwolda;
17. Yde;
18. Hasseberg;
19. Schoonoord;
20. Barger-Compascuum;
21. Dalen.

INHOUD

D. STAPERT	
De vuistbijl van Oldeholtwolde (Fr.)	9
L. JOHANSEN EN D. STAPERT	
'Vuur-stenen' in het laat-Paleolithicum	12
H. WOLDRING	
Palynologische aanwijzingen voor akkerbouw in het 10e millennium BP in Centraal-Anatolië?	16
B. BOEKSCHOTEN EN D. STAPERT	
Tijd slijt	20
D.L. BEKKER	
Leang Burung 2: 10.000 jaar continue bewoning?	23
A.L. BRINDLEY	
Datering van bouw en gebruik van de Papeloze Kerk (D49), op grond van het aardewerk	27
A. UFKES	
Een bijzondere scherf uit Kolhorn (N.-H.)	30
J. HIELKEMA	
Een onderzoek naar de vondstcontext van de bronzen bijlen die in Noord-Nederland zijn gevonden	34
O.H. HARSEMA	
Een bronsstijldhuis gebouwd bij Emmen (Dr.)	37
H.A. GROENENDIJK EN W.A. CASPARIE	
XXVII (Bou) Hasseberg (Gr.). Een daloversteek in een Westerwoldse 'ril'	41
J.M. BOS, J. SCHEFFER, E. TAAYKE EN H.T. WATERBOLK	
De kolonisatie van de Friese klei: opgraving Wommels-Stapert (gem. Littenseradiel, Fr.)	45
O.H. HARSEMA	
Nieuwe ijzertijdontdekkingen onder het oude bouwland van Dalen (Dr.)	49
J.M. PASVEER	
Archeologisch onderzoek in Irian Jaya. Verslag van een eerste oriënterende reis	53
G.J. DE LANGEN	
Archeologische terreinwinst. Pleidooi voor archeologische erfgoedplanning in Friesland	56

G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T.M. PERGER, S. WENTINK EN M.H. WISPELWEY Tussen beleid en wetenschap. Tussentijds bericht over het project Bescherming Op Maat in Friesland	60
J.M. BOS Terpzolen	64
P. ATTEMA Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome; de Sezze survey, Italië	67
ZOÏ MALAKASIOTI, VASSO RONDIRI & REINDER REINDERS Groninger bijdrage aan Griekse monumentenzorg	71
J. SCHEFFER Archeologische veldverkenningen in het ruilverkavelingsgebied Wommels (Fr.)	75
J. SCHELVIS Mijten op de achtergrond. Belang, definitie en mogelijke herkomst van de achtergrondfauna in subfossiele mijtenfauna's	78
A.T. CLASON Het Jacobschaap, een oud Nederlandse ras?	82
R. BAKKER Stuifmeel van veldzuring en schapezuring: aanzet tot ecologische en archeologische interpretatie	85
A.D. DE VRIES EN S. BOTTEMA De paleohydrologie van het Reestdal (Dr.)	89
M.C. GALESTIN Egyptisch godinnenpaar op Groninger wierde?	91
J. BANDEL, A. BRENNAN, H. HALICE, K. VAN DER MEULEN, J. NICOLAY, M. ROOKE, E. VAN DER SCHAFT, J. VELDHUIS EN M. WIGGERS Speurtocht naar de vindplaats van 'het meisje van Yde' (Dr.)	94
S. BOTTEMA Het ontstaan van het veentje van het meisje van Yde (Dr.)	96
S. BOTTEMA Het oppervlaktemonster: de relatie tussen stuifneelregen en vegetatie	99
T. LOOIJENGA Toch runen uit Wijnaldum (Fr.)?	102

A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch antropologisch onderzoek van de crematie van Wijnaldum (Fr.)	106
A.G.F.M. CUIJPERS, H.A. GROENENDIJK & P.B. KOOI	
Een grafveld uit de vroege middeleeuwen bij Lellens (Gr.)	109
E. KNOL	
Een nieuw ontdekt vroegmiddeleeuws grafveld: Ulrum-de Capel (Gr.)	112
J.W. BOERSMA	
Een 'inkijkoperatie' in de wierde Heveskes (Gr.)	115
A. JAGER	
Twaalfde-eeuwse bewoningssporen te Suameer (Fr.)	119
A. ZWART	
Thesinge (Gr.) via de boor: veen, klei, woudgrond en het klooster Germania	123
P.B. KOOI	
Op ieder potje past een deksel	127
J. MOLEMA	
Een steenhuis te Midwolda (Oldambt, Gr.)	129
B. HUIZENGA EN A. JAGER	
Onderzoek naar de diaconie van Oost-Vlieland	133
J.M. BOS, J.M. PASVEER EN T.B. VOLKERS	
Uit de illegale snijkamer? Vondelingen uit Hindeloopen (Fr.)	135
A.F.L. VAN HOLK	
Thuishaven Groningen	138

DE VUISTBIJL VAN OLDEHOLTWOLDE (FR.)

Dick Stapert

Het bestaan van een prachtige vuistbijl uit Friesland werd in 1994 door G. Elzinga gemeld aan het Fries Museum. Het stuk was een paar jaar eerder bij Oldeholtwolde gevonden, door stenenverzamelaar J.R. Bakker (Oldeholtwade). Door bemiddeling van het Fries Museum werd toestemming verkregen om het werktuig op het ACG te bestuderen. De vuistbijl kent een bewogen recente geschiedenis: hij raakte in Groningen zoek, maar werd miraculeuzerwijs na enkele dagen terugbezorgd.

Het is de derde ons bekende vuistbijl uit Friesland. De andere twee zijn afkomstig van Wijnjeterp (Stapert, 1976) en Elahuizen (Stapert, 1986). De drie vuistbijlen uit Friesland passen in een late fase van het Acheuléen, evenals onder meer de vuistbijl van Drouwen (Stapert, 1979). Een datering voor deze groep vuistbijlen in het Eemien ligt het meest voor de hand (het Eemien is de laatste tussenijstijd, ca. 110-125.000 jaar geleden). Het betreft hier in het algemeen ovale of amandelvormige vuistbijlen. Na het Eemien, in de eerste helft van het vroeg-glaciaal van de laatste ijstijd, kennen we het Micoquien (alleen in Zuid-Nederland). Het dan volgende *Moustérien de tradition acheuléenne* kan voornamelijk in de tweede helft van het vroeg-glaciaal geplaatst worden. Uit deze laatste traditie kennen we onder meer kleine driehoekige vuistbijlen, die soms van afslagen zijn gemaakt; het beste voorbeeld stamt van Mander (Stapert, 1982a). Zulke vormen kennen we zowel uit Noord- als Zuid-Nederland (maar nog niet uit Friesland).

De vuistbijl van Oldeholtwolde werd gevonden op een geploegde en geëgaliseerde akker, gelegen langs de zuidelijke oever van de voornaamste pleistocene stroomgeul in het dal van de Tjonger (16B: 196.5/546.4). Ter plaatse is in een slootprofiel keileem te zien op een diepte van ca. 1 m, met keizand daarboven. De vindplaats ligt ca. 1,3 km ten ZZW van de Hamburgvindplaats (Stapert, 1982b) die op de noordelijke oever van dezelfde stroomgeul is ge-

situeerd. Vuistbijlen worden vaak langs dalranden aangetroffen. Ook de vuistbijl van Wijnjeterp komt van een zuidelijke dalrand, langs het Koningsdiep. In veel gevallen zullen dergelijke locaties samenhangen met de jacht (bijvoorbeeld slachtplaatsen); ze wijzen meestal niet op de aanwezigheid van nederzettingen ter plaatse. De meeste dalrand-vuistbijlen zijn namelijk geïsoleerd gevonden, zonder begeleidend vondstmateriaal. Dit geldt ook voor de vuistbijl van Oldeholtwolde. De heer J.R. Bakker heeft een flinke hoop stenen van dezelfde akker bewaard. Deze werd doorgekeken, maar leverde geen artefacten op. Op de vindplaatsen van Wijnjeterp en Drouwen werden (kleine) opgravingen verricht; ook daar werden geen andere artefacten aangetroffen.

De vuistbijl van Elahuizen stamt uit een heel andere context, en duidt vermoedelijk op bewoning bij een vroeger meer in het glaciaal bekken van Gaasterland.

De vuistbijl van Oldeholtwolde (fig. 1) heeft een lengte van 12,6 cm; verdere maten: maximale breedte 8,0 cm, maximale dikte 4,1 cm, gewicht 443 gram. Oorspronkelijk was de vuistbijl langer, ongeveer 14 cm. Het topje is oudtijds afgebroken, mogelijk door gebruik; het breukvlak is net zo zwaar gepatineerd als de rest van het oppervlak. Afgebroken topjes komen we vaker tegen bij vuistbijlen; een ander voorbeeld is het stuk van Drouwen. Dit is een type beschadiging dat bij zwaar slachtwerk zou kunnen ontstaan, bijvoorbeeld bij het openwrikken van gewrichten van grote dieren. Dat Acheuléenvuistbijlen inderdaad voor slachtwerk werden gebruikt, is aangetoond door de gebruikssporenanalist L. Keeley (1980).

De vuistbijl is licht asymmetrisch gevormd, en kan geclassificeerd worden als een *biface amygdaloïde*. Bij de basis komen negatieven voor met flinke slagbult-indrukken, die wijzen op harde percussie. Het dunner topdeel vertoont vlakker negatieven, en de hoeken van de zijden zijn er scherper; hier werd ook zachte per-

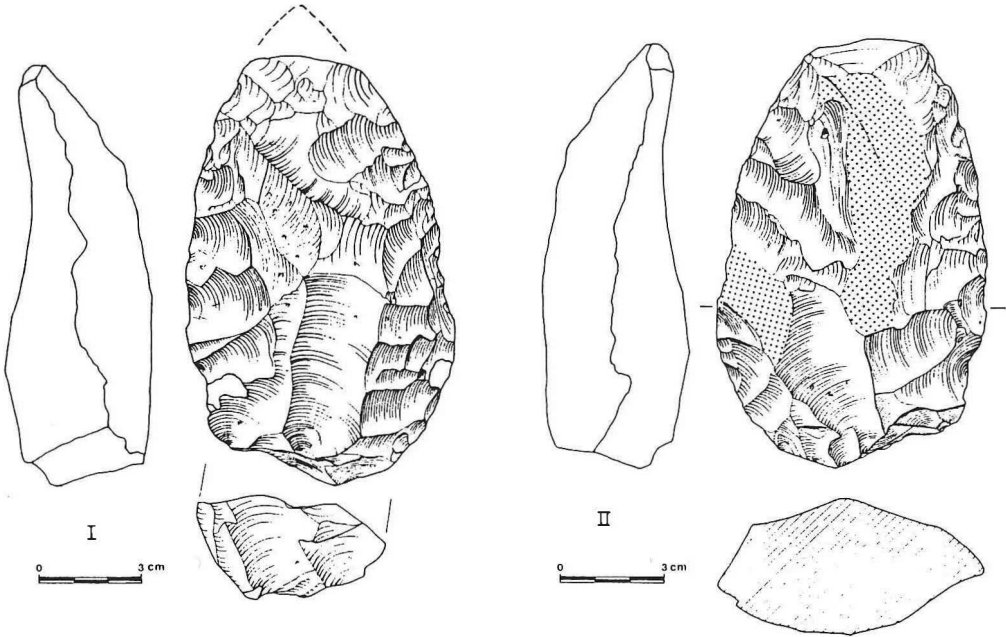

Fig. 1. De vuistbijl van Oldeholtwolde. Gestippeld: oude vorstspijtvlakken; wit gelaten: (sub)recente beschadigingen (tek. Jeannette van der Post, Groningen).

cussie toegepast. Hoewel enkele negatieven van mislukte afslagen aanwezig zijn, is de bewerking over het algemeen goed gelukt.

Het basisdeel is relatief dik. De basis is niet snijgend, maar bestaat uit een dwarsstaand vlak met een dikte van 3 cm. Dit vlak vertoont negatieven afkomstig van zowel vlak 1 als vlak 2. Als geheel maakt het basisdeel een kernachtige indruk. Opvallend in dat verband zijn de langere negatieven vanaf de basis op beide vlakken, met name het klingachtige negatief op vlak 1. Dat vuistbijlen behalve als slachtmessen ook dienst deden als draagbare bronnen voor afslagen, kernen, is een theorie die vaak is herhaald in de literatuur (bijvoorbeeld Keeley, 1980). Het stuk van Oldeholtwolde lijkt een mooie illustratie van dit idee te zijn.

Vlak 1 is wit gepatineerd, en plaatselijk sterk putterig verweerd. Vlak 2 is bruin gepatineerd (met vlekkerige witte patina langs de randen), en minder sterk verweerd. De vuistbijl moet lange tijd aan of nabij de oppervlakte hebben gelegen met vlak 1 naar boven gekeerd. Beide zij-

den vertonen windlak, ontstaan door stuiving tijdens het Boven-Pleniglaciaal. De volgorde van de drie genoemde modificaties moet als volgt zijn geweest: bruine patina, witte patina, windlak, zoals valt af te leiden uit enkele subrecente beschadigingen met bruine maar zonder witte patina. Op vlak 2 zijn een paar delen van oude vorstspijtvlakken bewaard (gestippeld in fig. 1). Deze vlakken zijn sterk verweerd en vertonen veel krassen; ook frictieglans is aanwezig.

Binnen de door bewerking ontstane vlakken komen ook krassen voor, maar veel minder. Ook enkele drukkegeltjes werden waargenomen. Deze verschijnselen hangen samen met kryoturbatie (bodem-verkneding) tijdens het Boven-Pleniglaciaal. Vooral op vlak 1 komen veel kleine putjes voor. Tenslotte zijn randen en ribben enigszins afgerond - waarschijnlijk door langzame oplossingsprocessen in de bodem. Het scala van oppervlakteveranderingen op de vuistbijl van Oldeholtwolde komt overeen met dat van andere middenpaleolithische artefacten van het keileemplateau.

De tekening van de vuistbijl werd vervaardigd door Jeannette van der Post (Groningen), waarvoor mijn hartelijke dank. De vuistbijl is opgenomen in de collectie Bakker; een replica zal in het Fries Museum worden tentoongesteld.

Summary

An almond-shaped handaxe was found near Oldeholtwolde in the province of Friesland. The findspot (a ploughed field) is located at the southern edge of the Tjonger valley. No other artefacts have been found at the site. The handaxe can be ascribed to the Late Acheulian; a dating in the Eemian seems probable. The tip is broken off - possibly as a result of use (butchering?). The basal part of the handaxe has the form of a core. The base consists of a transverse face 3 cm thick; using this face as a striking platform, longer flakes had been removed from both sides of the handaxe. The handaxe is quite heavily weathered; surface modifications include white and brown patinas, windgloss, scratches, pressure cones, and slight rounding of edges and ridges. Most of these phenomena must have originated during the Upper Pleniglacial.

Literatuur

- Keeley, L.H., 1980. *Experimental determination of stone tool uses. A microwear analysis.* Chicago/London.
- Stapert, D., 1976. Middle Palaeolithic finds from the Northern Netherlands. *Palaeohistoria* 18, pp. 43-72.
- Stapert, D., 1979. The hand-axe from Drouwen (province of Drenthe, the Netherlands) and the Upper Acheulian. *Palaeohistoria* 21, pp. 127-142.
- Stapert, D., 1982a. A Middle Palaeolithic artefact scatter, and a few younger finds, from near Mander NW of Ootmarsum (province of Overijssel, the Netherlands). *Palaeohistoria* 24, pp. 1-33.
- Stapert, D., 1982b. A site of the Hamburg tradition with a constructed hearth near Oldeholtwolde (Province of Friesland, the Netherlands); first report. *Palaeohistoria* 24, pp. 53-89.
- Stapert, D., 1986. The handaxe from Elahuizen (province of Friesland, The Netherlands): an exercise in interpreting secondary surface modifications. *Helinium* 26, pp. 3-19.